Anna Stolarczyk

Instytut Łączności – Państwowy Instytut Badawczy
Zakład Analiz i Rozwoju Rynku ICT
a.stolarczyk@itl.waw.pl

Wykluczenie cyfrowe – wybór czy konieczność? Polska na tle Unii Europejskiej

Kod JEL: 035

Słowa kluczowe: społeczeństwo informacyjne, wykluczenie cyfrowe, wykluczenie społeczne, internet

Streszczenie. W artykule przedstawiono problem wykluczenia cyfrowego w kontekście zmian społecznych zachodzących w kształtującym się społeczeństwie informacyjnym. W dobie coraz szerszego wykorzystania technologii cyfrowych wykluczenie społeczne zyskuje nowy wymiar, a grupy wykluczonych zostają postawione przed nowymi wyzwaniami. Autorka za punkt wyjścia przyjmuje hipotezę o coraz większej korelacji między wykluczeniem cyfrowym a społecznym, analizując dane statystyczne dotyczące gospodarstw domowych oraz użytkowników indywidualnych w Polsce i krajach Unii Europejskiej oraz stara się znaleźć odpowiedź na tytułowe pytanie.

Wprowadzenie

Wykorzystanie i rozwój technologii teleinformatycznych (ICT) można uznać za jeden z fundamentalnych warunków funkcjonowania społeczeństwa informacyjnego (SI). Dynamiczne zmiany w gospodarce, otoczeniu prawnym, na rynku pracy, a zarazem w społeczeństwie są powiązane ze sobą i determinują postęp w obszarze technologii i jakości życia. Warto podkreślić, że obecnie, równolegle z dostępem do technologii ICT niezwykle istotne są umiejętności cyfrowe, sposób i cele korzystania z internetu przez całe społeczeństwo, ale też poszczególne jego grupy, zwłaszcza narażone na wykluczenie społeczne (por. Kasprzyk, 2015).

Między innymi takie aspekty rozwoju SI zostały uwzględnione w programie Strategia Europa 2020, która dotyczy inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego

społecznemu włączeniu i, jak podkreśla Budziewicz-Guźlecka (2014), zgodnie z założeniami określono w niej trzy ogólne powiązane ze sobą priorytety:

- inteligentny rozwój, jako rozwój gospodarki opartej na wiedzy i innowacji,
- zrównoważony rozwój,
- rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu.

Aby wprowadzić w życie ww. priorytety, opracowano m.in. programy: *Unia innowacji* (poprawa warunków ramowych i dostępu do finansowania badań i innowacji), *Program na rzecz nowych umiejętności i zatrudnienia* (poprawa wyników systemów kształcenia), *Europejski program walki z ubóstwem* (zapewnienie spójności społecznej i terytorialnej) oraz *Europejska Agenda Cyfrowa* (EAC), które zakładają uzyskanie trwałych korzyści ekonomicznych i społecznych z funkcjonowania jednolitego rynku cyfrowego. Jednym z celów EAC w zakresie rozwoju dostępu do internetu jest zapewnienie wszystkim obywatelom UE możliwości dostępu do internetu o przepustowości przekraczającej 30 Mb/s i przynajmniej 50% gospodarstwom domowym – o przepustowości przekraczającej 100 Mb/s (Komisja Europejska, 2010).

W celu uzyskania odpowiedzi na tytułowe pytanie przeprowadzono analizę wybranych wskaźników, monitorowanych przez EUROSTAT, charakteryzujących rozwój społeczeństwa informacyjnego w zakresie korzystania z internetu przez gospodarstwa domowe (GD) i osoby z grupy wiekowej 16–74 lata, w okresie od 2011 roku do 2017 roku. Przedmiotem badania jest dostęp GD do internetu i powody jego braku, korzystanie z internetu, a także poziom umiejętności cyfrowych osób indywidualnych (w wieku 16–74 i 55–74 lata, emerytów i innych osób nieaktywnych zawodowo i bezrobotnych w Polsce – PL na tle średnich wartości Unii Europejskiej – UE28). Mówiąc o średnich wartościach, należy podkreślić duże rozproszenie wartości w odniesieniu do poszczególnych krajów Wspólnoty, co jest uwarunkowane m.in. różnym poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego. Uwzględniono też wskaźnik zagrożenia mieszkańców UE ubóstwem lub wykluczeniem społecznym oraz określono poziom zależności (współczynnik korelacji) między tą wielkością a osobami, które nigdy nie korzystały z internetu w latach 2011–2016. Interpretację wybranych danych statystycznych przedstawiono na tle zróżnicowanych opinii przedstawicieli nauki.

1. Wykluczenie cyfrowe a wykluczenie społeczne

Na funkcjonowanie człowieka w dzisiejszym społeczeństwie składa się wiele czynników, które ulegają ciągłym przemianom. Ze względu na dynamiczny charakter relacji społecznych oraz zjawisk występujących w ich obszarze, szczególnie ważne jest stałe dostosowywanie się do nich w celu aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym i gospodarczym. Właśnie zespół procesów, w wyniku których niemożliwe jest korzystanie z zasobów na poziomie zapewniającym godne życie i zaspokajającym większość potrzeb umysłowych, psychologicznych oraz materialnych, jest nazywany wykluczeniem społecznym (por. Szarfenberg, 2008).

Ważnym elementem procesu wykluczenia jest motywacja (lub jej brak) i świadomy wybór nieuczestnictwa w danym obszarze życia społecznego – w takiej sytuacji nie należy zaprzestawać działań na rzecz aktywizacji osób najbardziej narażonych na marginalizację. Szarfenberg (2008) podkreśla, że największą szansę na walkę z wykluczeniem mają osoby z ustabilizowaną sytuacją zawodową czy zapewnionymi świadczeniami socjalnymi, co jest nieodzownymi elementami funkcjonowania w społeczeństwie i poczucia przynależności do niego. Wraz z rozwojem technologii ICT przygotowanie do wejścia na rynek pracy i utrzymanie się na nim coraz bardziej zależy od zdobywania kompetencji cyfrowych. Może wydawać się, że ich znaczenie w porównaniu z innymi problemami osób wykluczonych jest niewielkie – nie można jednak lekceważyć stale wzrastającego wpływu rzeczywistości cyfrowej na codzienne życie oraz potencjału jaki ze sobą niesie.

Od wejścia w XXI wiek, internet i nowe media przybierają zupełnie inny wymiar – zmienia się ich funkcja i zakres w jakim wpływają na nasze życie. Niewątpliwie, duże znaczenia ma ich powszechność oraz to, jak szybko opanowują kolejne obszary codziennej aktywności. Jak zauważa Popiołek (2013), dostęp do internetu i innych technologii ICT jest nierównomierny i ograniczony, choć dla wielu z nas jest to coś powszechnego. Najprostszą definicję wykluczenia można sformułować poprzez podział ogółu społeczeństwa na dwie grupy – z dostępem do internetu i nowych technologii cyfrowych oraz grupę bez dostępu. W spojrzeniu na tę definicję dużą rolę odgrywają jednak przyczyny tego braku, który powoduje wykluczenie ze społeczeństwa informacyjnego.

W szerszym ujęciu przyczyny wykluczenia cyfrowego można podzielić na technologiczne oraz psychologiczne (por. Kancelaria Senatu, 2015). Można je połączyć z dwoma rodzajami nierówności, które warunkują poziom wykluczenia cyfrowego – indywidualne, takie jak wiek, płeć, pochodzenie, poziom przyswajania informacji, osobowość czy stan zdrowia oraz pozycyjne – stanowisko lub rodzaj wykonywanej pracy, wykształcenie, sytuacja finansowa państwa lub regionu (miejsce zamieszkania), pełniona rola w gospodarstwie domowym. Źródła przyczyn wynikają z nierównej dystrybucji zasobów, nie tylko materialnych, lecz także czasowych, umysłowych, społecznych i kulturowych (Dijk, 2010).

Jedną z ważniejszych przyczyn, która także ma ogromne znaczenie w procesie wykluczenia społecznego, jest brak motywacji do uczestniczenia w cyfrowym świecie. Według Dijka (2008) jest to podstawowy warunek, konieczny do rozpoczęcia użytkowania nowych technologii, odgrywa także istotną rolę w samym rozumieniu pojęcia dostępu do internetu. Badacz twierdzi bowiem, że dostęp ten jest bardzo często mylnie utożsamiany z zapewnieniem infrastruktury, co powoduje złe określenie priorytetów w walce z wykluczeniem cyfrowym. Podstawą procesu dostępności do nowych technologii jest psychologiczne, bardzo indywidualne kryterium motywacji – bez uświadomionej potrzeby korzystania z np. z internetu oraz wynikających z tego wymiernych korzyści, wielu potencjalnych użytkowników nie podejmie trudu nabycia nowych umiejętności, odcinając sobie tym samym drogę do szerszych możliwości rozwoju społecznego i osobistego. Dopiero

drugim etapem jest dostęp do odpowiedniej infrastruktury, która daje pole do wykorzystania rozmaitych umiejętności cyfrowych.

Ciąg zależności między poszczególnymi procesami i problemami może prowadzić do sytuacji, w której brak dostępu do internetu będzie równoznaczny z brakiem uczestnictwa w ważnych obszarach funkcjonowania społeczeństwa. Korzystanie z technologii cyfrowych staje się podstawowym warunkiem pełnego uczestnictwa w życiu społecznym, zawodowym oraz kulturalnym, a w skali państwowej nieumiejętność korzystania z technologii ICT może przyczynić się do marginalizacji także na arenie międzynarodowej (Haber, 2011).

2. (Nie)korzystanie z internetu, a zagrożenie wykluczeniem społecznym

Jeśli uznamy dostęp do informacji i zasobów wiedzy za podstawowy warunek kształtowania się nowego typu społeczeństwa – społeczeństwa informacyjnego – w obrębie którego funkcjonuje większość ludzi, to wykluczenie cyfrowe (niekorzystanie z internetu, brak umiejętności cyfrowych) może prowadzić do wykluczenia społecznego. Jak zauważa Marczak: „W dobie społeczeństwa informacyjnego brak dostępu do środków komunikacji pogarsza pozycję jednostki w społeczeństwie i w konsekwencji może prowadzić do wykluczenia społecznego. Wykluczenie z jednej sfery integracji grozi wykluczeniem z innych sfer” (Marczak, 2015, s. 123). Tak sformułowana hipoteza jest nadal problematyczna ze względu na trudność interpretacji danych i wielość (często przeciwstawnych) głosów na temat zależności między wykluczeniem społecznym a wykluczeniem cyfrowym.

Z przedstawionych przez Kasprzyk (2015) danych statystycznych dotyczących zagrożonych wykluczeniem społecznym w Polsce na tle krajów UE w latach 2005–2012 wynika, że średnio co czwarty mieszkaniec UE był zagrożony ubóstwem lub wykluczeniem społecznym. Wartości dla Polski kształtowały się powyżej średniej unijnej, w granicach od 45,3% do 26,7%.

W tabeli 1 przedstawiono odsetek osób zagrożonych wykluczeniem społecznym w latach 2011–2016 oraz osób, które nigdy nie korzystały z internetu w latach 2011–2017 dla wybranych obszarów geograficznych. W 2016 roku odsetek zagrożonych wykluczeniem społecznym w Polsce zmniejszył się o 5,3 p.p. (27,2–21,9%, uwzględniając badania Kasprzyk (2015) – od 2005 r. o 23,4 p.p.). W skali UE28 wartość wskaźnika spadła natomiast o niespełna 1 p.p. – z 24,3% do 23,5% (por. Kasprzyk, 2015).

Zmiany wartości wskaźnika dotyczącego osób, które nigdy nie korzystały z internetu w latach 2011–2017, omówiono w dalszej części artykułu. Warto uzupełnić analizę o pokazanie stopnia statystycznej zależności między badanymi wielkościami. Czy zagrożeni wykluczeniem społecznym są narażeni na ryzyko wykluczenia cyfrowego i odwrotnie? W tym celu obliczono współczynnik korelacji, jego siłę oraz kierunek

zależności. Wartość współczynnika dla UE28, to 0,80010, a więc siła zależności¹ jest bardzo wysoka, natomiast dla Polski niemal pełna – 0,97435. Kierunek korelacji w obu przypadkach jest dodatni, co oznacza, że wzrost odsetka zagrożonych wykluczeniem społecznym powoduje wzrost odsetka osób, które nie korzystały z internetu i odwrotnie (por. Kasprzyk, 2015).

Tabela 1. Odsetek osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym oraz osób, które nigdy nie korzystały z internetu

	2011 r.	2012 r.	2013 r.	2014 r.	2015 r.	2016 r.	2017 r.
Osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym (%)							
UE28	24,3	24,7	24,6	24,4	23,8	23,5	b.d.
PL	27,2	26,7	25,8	24,7	23,4	21,9	b.d.
Osoby nigdy niekorzystające z internetu (%)							
UE28	24,0	23,0	20,0	18,0	16,0	14,0	13,0
PL	33,0	32,0	32,0	28,0	27,0	22,0	20,0

Źródło: Eurostat (2018).

3. Internet w gospodarstwach domowych – dostęp i powody jego braku

W tym podpunkcie skupiono uwagę na dostępie do internetu w gospodarstwach domowych oraz przyczynach jego braku w latach 2011–2017 w wybranych grupach geograficznych. W tabeli 2 przedstawiono odsetek GD z dostępem do internetu i do szerokopasmowego internetu w odniesieniu do ogólnej liczby GD. Przedstawione dane wskazują, że w analizowanym okresie w Polsce odnotowano poprawę sytuacji o 15 p.p. (z 33% do 18%), podczas gdy w skali UE, średnia wartość wskaźnika obniżyła się z 27% do 13%.

Należy także zwrócić uwagę, że wartości wskaźnika „GD z dostępem do szerokopasmowego internetu”, jako odsetek GD z dostępem do internetu w domu, „oscylujące na poziomie 95–99% świadczą o tym, że prawie każde gospodarstwo w UE podłączone do internetu ma dostęp do szerokopasmowej usługi.

Powody niekorzystania z internetu można rozpatrywać w dwóch podstawowych kategoriach – obiektywnej, dotyczącej aspektów technologicznych oraz subiektywnej, wynikającej z psychologicznych uwarunkowań użytkowników.

Przyczyny braku dostępu do internetu przedstawiono w odniesieniu do gospodarstw domowych (tab. 3). Otóż, generalnie, w analizowanym okresie odsetek gospodarstw domowych niekorzystających z internetu (% ogólnej liczby GD): ze względów

¹ Klasyfikacja według J. Guilford’a: $|r| = 0$ – brak korelacji $0,0 < |r| \leq 0,1$ – korelacja niska, $0,1 < |r| \leq 0,3$ – korelacja słaba, $0,3 < |r| \leq 0,5$ – korelacja przeciętna, $0,5 < |r| \leq 0,7$ – korelacja wysoka, $0,7 < |r| \leq 0,9$ – korelacja bardzo wysoka, $0,9 < |r| < 1,0$ – korelacja niemal pełna, $|r| = 1$ – korelacja pełna.

prywatności lub bezpieczeństwa, z powodu braku możliwości dostępu do szerokopasmowego internetu, innych przyczyn oraz możliwości dostępu w innym miejscu w wybranych krajach UE kształtował się na podobnym poziomie i nie przekroczył 5%.

Tabela 2. Dostęp do internetu w gospodarstwach domowych

	2011 r.	2012 r.	2013 r.	2014 r.	2015 r.	2016 r.	2017 r.
GD z dostępem do internetu w domu (% GD)							
UE28	73	76	79	81	83	85	87
PL	67	70	72	75	76	80	82
GD z dostępem do szerokopasmowego internetu (% GD)							
UE28	67	72	76	78	80	83	85
PL	61	67	69	71	71	76	78

Źródło: Eurostat (2018).

Tabela 3. Gospodarstwa domowe – przyczyny braku dostępu do internetu (% GD)

	2011 r.	2012 r.	2013 r.	2014 r.	2015 r.	2016 r.	2017 r.
Zbyt wysokie koszty dostępu i sprzętu							
UE28	9	8	7	6	6	5	4
PL	12	10	10	9	7	6	6
Brak potrzeby korzystania z internetu							
UE28	12	11	10	8	8	7	6
PL	18	17	18	15	15	14	12
Brak umiejętności							
UE28	9	8	7	8	7	6	6
PL	12	11	10	11	12	10	10

Źródło: Eurostat (2018).

Biorąc pod uwagę średnią unijną, jako najważniejszą przyczynę braku dostępu do internetu w gospodarstwach domowych można uznać brak potrzeby korzystania z tej usługi, a odsetek GD podających ten powód w badanym okresie zmniejszył się o 6 p.p. (z 12% do 6%), podczas gdy w Polsce z 18% do 12% GD.

Średnio, 9–4% gospodarstw domowych w UE za powód niekorzystania z internetu podało brak umiejętności korzystania z tej usługi. W przypadku polskich GD, wartość tego wskaźnika kształtowała się w granicach od 12% do 10%.

Jeśli chodzi o wysokość kosztów dostępu i sprzętu, jak jest to podkreślane w literaturze przedmiotu, nie były one uznane za najistotniejszą przyczynę braku korzystania z internetu. Średnia wartość dla UE zmniejszyła się o 5 p.p. (9–4%), a w Polsce z 12% do 6%.

Podobne obserwacje, ale dla użytkowników indywidualnych, przedstawili Czapiński i Panek (2015), którzy podkreślili, że ponad połowa indywidualnych użytkowników, bez dostępu do ICT, jako powód podawała brak potrzeby, następnie brak odpowiednich umiejętności, natomiast czynnik finansowy i technologiczny miał mniejsze znaczenie.

Większość osób niekorzystających, a mających dostęp do internetu, to osoby w średnim wieku. Korzystanie z internetu było także mocno związane z posiadaniem tabletu lub telefonu komórkowego (szczególnie smartfonów – 93% posiadaczy deklaroowało korzystanie z internetu mobilnego).

4. Korzystanie z internetu przez użytkowników indywidualnych

Aktywizacja cyfrowa (lub włączenie *inclusion*) nie może polegać jedynie na obniżaniu kosztów dostępu i tworzeniu infrastruktury – państwa muszą upewnić się, że wszyscy użytkownicy mają zapewniony równy dostęp, nawet ci najbardziej narażeni na wykluczenie, czyli ludzie niepełnosprawni, starsi, ubodzy czy mieszkający na terenach słabo zurbanizowanych. Bardzo ważne jest dokładne określenie potrzeb użytkowników najbardziej narażonych na wykluczenie, ciągle uświadamianie społeczeństwa korzyści płynących z używania technologii ICT (odpowiednie „sprzedanie” zalet udziału w cyfrowym świecie), lokalne działania na rzecz aktywizacji społeczności, indywidualne wsparcie w zakresie edukacji cyfrowej, śledzenie trendów, które mogą być pomocne w dotarciu do szerszej grupy odbiorców (Economist Intelligence Unit, 2008).

Także Jeran (2010) zauważyła, że pozorna prostota obsługi internetu daje fałszywy obraz walki z wykluczeniem cyfrowym – samo zapewnienie infrastruktury nie redukuje problemu. Przy tym brakuje myślenia o dostępie do internetu jako przestrzeni gospodarczej, z potencjałem do wykonywania, poszukiwania czy oferowania pracy. Jest to o tyle ważne, że bezrobocie jest jednym z głównych czynników wykluczenia cyfrowego. Coraz częściej, brak podstawowych umiejętności cyfrowych lub zaprzestanie dokształcania wyklucza z rynku pracy (por. Jeran, 2010).

Rozwarstwienie społeczeństwa w zakresie użytkowania nowych technologii czy poziomu umiejętności cyfrowych najlepiej widoczne jest w badaniach uwzględniających aktywności osób indywidualnych – korzystanie z internetu oraz umiejętności cyfrowe. Ze szczególnym uwzględnieniem grup najbardziej narażonych na wykluczenie cyfrowe, czyli osób starszych (w wieku 55–74 lata) oraz bezrobotnych i biernych zawodowo.

5. Osoby nigdy niekorzystające z internetu

W kontekście osób, które nie korzystały z internetu, analizę przeprowadzono na podstawie danych z Eurostatu (2018), dotyczących użytkowania internetu i jego częstotliwości w latach 2011–2017. W krajach UE28 wartość tego wskaźnika zmalała z 24% w 2011 roku do 13% w 2017 roku, podczas gdy w Polsce o 13 p.p. (33–20%).

W analizowanym okresie, wśród osób, które nigdy nie korzystały z internetu największą grupę stanowiły osoby w wieku 55–74 lata. W skali UE28 wartość wskaźnika kształtowała się na poziomie od 52% do 31%, natomiast w Polsce od 70% do 49%. Jeśli chodzi o emerytów, wartości te zawierały się w granicach 54–34% dla UE28 i 68–49%

dla Polski. Z kolei, codzienne korzystanie z internetu w tej grupie dotyczyło od 16% do 28% w naszym kraju i 27% do 46% w skali UE.

W 2017 roku w krajach UE28 bezrobotni, którzy nigdy nie korzystali z internetu stanowili 14% badanej grupy (o 8 p.p. mniej niż w 2011 r.). W Polsce, odsetek ten był większy od średniej europejskiej i wynosił 22% (33% w 2011 r.).

6. Poziom umiejętności cyfrowych

Największą barierą w walce z wykluczeniem cyfrowym pozostają kompetencje oraz brak motywacji wielu Polaków (por. tab. 3). W celu pełniejszego zobrazowania tego zjawiska przeprowadzono analizę zsumowanych wartości wskaźników: „osoby, które mają podstawowe lub powyżej podstawowych umiejętności cyfrowe” oraz „osoby, które mają niskie umiejętności cyfrowe” wśród wybranych grup osób, w latach 2015–2017. Otrzymane wartości tak skonstruowanego wskaźnika wskazują na niekorzystną sytuację dotyczącą cyfrowych umiejętności społeczeństwa polskiego. W tym wypadku, poziom cyfrowych kompetencji indywidulanych użytkowników w każdej z analizowanych grup kształtował się poniżej średnich wartości dla UE28.

Najniższym poziomem umiejętności ICT charakteryzowała się grupa osób w wieku 55–74 lata i emerytów, średnie wartości dla UE28 kształtowały się odpowiednio w granicach 55–63% i 51–58%. W Polsce, w obu grupach, wartości były na podobnym poziomie 34–43%, przy czym emeryci zwiększyli swoje kompetencje o 9 p.p., a osoby w wieku 55–74 lata – o 7 p.p. Jeśli chodzi o osoby bezrobotne, to poziom ich cyfrowych kwalifikacji w Polsce wzrósł o 8 p.p., podczas gdy średnio w UE28 o 3 p.p. Warto jeszcze zwrócić uwagę na brak umiejętności ICT, w tym wypadku, we wszystkich analizowanych grupach ich poziom oscylował w granicach od 0 do 2%. Zupełny brak umiejętności nie jest więc znaczącym problemem, jednak ich odpowiednie ukierunkowanie i podnoszenie poziomu powinno być priorytetem. Tak jak działanie na rzecz motywowania użytkownika technologii cyfrowych w codziennym życiu. W tym kontekście, znaczenia nabierają przyczyny niekorzystania z internetu przez użytkowników indywidualnych, a potwierdzają to wyniki badań (Czapiński, Panek, 2015), które są podobne do tych, dotyczących gospodarstw domowych bez dostępu do internetu.

Ważne są także cele i rodzaje aktywności użytkowników w internecie. Szczególnie w przypadku osób bezrobotnych i nieaktywnych zawodowo dobrze wykorzystany czas poświęcony na używanie technologii cyfrowych mógłby przynieść dodatkowe korzyści. W Polsce, w 2017 roku 34% bezrobotnych użyło internetu w celu wyszukiwania ofert pracy lub wysłania swojej aplikacji (to powrót do wyniku z 2011 r.). W 2013 roku oraz 2015 roku było to odpowiednio 33% i 31% bezrobotnych. W przypadku wyszukiwania informacji na temat edukacji lub kursów widać wyraźną tendencję spadkową z 19% w 2013 roku do 14% w 2015 roku (brak danych za 2017 r.). Oczywiście internet jest jedną z możliwości aktywnego poszukiwania pracy, alternatywą dla urzędów pracy czy agencji pośrednictwa, wiele osób aplikuje bezpośrednio (także przez

internet) wysyłając aplikacje mailowo do firm lub tradycyjnymi metodami. Wydaje się jednak prawdziwe przekonanie o głównie rozrywkowej roli internetu w życiu wielu użytkowników, a nie doskonałego miejsca edukacji czy aktywności zawodowej.

Podsumowanie

Na pytanie zadane w tytule artykułu nie ma oczywiście jednoznacznej odpowiedzi. Zapewnienie infrastruktury, umożliwiającej dostęp do internetu oraz technologii cyfrowych, to jedynie część większego procesu. Wykluczenie cyfrowe i walka z nim powinna jednak zaczynać się przede wszystkim od działań społecznych i edukacyjnych – jak wykazują analizy danych statystycznych, sam dostęp do internetu nie przeciwdziała cyfrowemu analfabetyzmowi, a problem nie dotyczy jedynie osób ze środowisk najbardziej zagrożonych wykluczeniem. Przystosowywanie się do dynamicznie rozwijających się oraz ewoluujących technologii będzie w najbliższych latach umiejętnością niezbędną do pozostania aktywnym uczestnikiem kształtującego się społeczeństwa informacyjnego. Nadal edukacja w zakresie umiejętności cyfrowych powinna być priorytetem państw. Szczególnie ważne jest wsparcie inicjatyw lokalnych oraz indywidualne podejście do grup zagrożonych wykluczeniem – prawdziwe zrozumienie ich ograniczeń i potrzeb w zakresie obsługi nowych technologii wymaga oddolnych działań wspieranych przez państwo.

Publikacja artykułu została częściowo sfinansowana przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju w Polsce, w ramach projektu Celtic-Plus Monalis, EUREKA/MONALIS/01/2017.

Bibliografia

- Budziewicz-Guźlecka, A. (2014). Rola działalności naukowo-badawczej w rozwoju gospodarki opartej na wiedzy. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego*, 808. *Ekonomiczne Problemy Usług*, 112.
- Czapiński, J., Panek, T. (2015). *Diagnoza Społeczna. Warunki i jakość życia Polaków*. Warszawa: Rada Monitoringu Społecznego.
- Dijk, J. (2010). *Społeczne aspekty nowych mediów*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Dijk, J. (2008). *The digital divide in Europe*. Pobrane z: <https://pdfs.semanticscholar.org/dab6/63c4664591cb44e956ab94482a4cb1b1d425.pdf> (8.01.2018).
- Economist Intelligence Unit (2008). *Closing Europe's Digital Divide*. Pobrane z: http://graphics.eiu.com/upload/intel_digital_divide.pdf (7.01.2018).
- Eurostat (2018). *Digital economy and society statistics*. Pobrane z: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (7.01.2018).
- Goban-Klas, T. (1999). *Media i komunikowanie masowe*. Warszawa–Kraków: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Haber, L.H. (red.). (2011). *Komunikowanie i zarządzanie w społeczeństwie informacyjnym*. Kraków: NOMOS.
- Jeran, A. *Wykluczenie cyfrowe*. Pobrane z: http://zawszeaktywny.byd.pl/userfiles/files/PUBLIKACJA%204%20-%20Wykluczenie%20cyfrowe_tekst.pdf (7.01.2018).
- Kancelaria Senatu (2015). *Wykluczenie cyfrowe w Polsce*. Pobrane z: https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/133/plik/ot-637_internet.pdf (7.01.2018).
- Kasprzyk, B. (2015). Wykluczenie społeczne a cyfrowe w Polsce na tle krajów Unii Europejskiej, *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, 4, (44/1), 252–264. DOI: 10.15584/nsawg.2015.4.1.22.
- Komisja Europejska (2010a). *Europejska agenda cyfrowa*. Pobrane z: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:52010DC0245> (8.01.2018)
- Marczak Ł. (2015). Nowy rodzaj stratyfikacji społecznej w kontekście zjawiska wykluczenia cyfrowego. *Studia Paradyskie*, 25, 121–132.
- Popiołek, M. (2013). Wykluczenie cyfrowe w Polsce. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, 32, 310–320. YADDA: bwmeta1.element.ekon-element-000171255263.
- Szarfenberg, R. (2008). *Pojęcie wykluczenia społecznego*. Pobrane z: http://rszarf.ips.uw.edu.pl/pdf/pojecie_ws.pdf (7.01.2018).

DIGITAL EXCLUSION – CHOICE OR INEVITABILITY? POLAND AGAINST THE EUROPEAN UNION

Keywords: information society, digital exclusion, social exclusion, internet

Summary. Article is focusing on the problem of digital exclusion (or digital divide) in the context of the still forming information society. In the era of the social media taking over our daily life and information and communication technologies being widely used the problem and definition of social exclusion is reforming and evolving. In this situation socially excluded groups (and governments) must struggle with new problems ahead. Autor's starting point of the analysis of use of the internet in the households in Poland and European Union is hypothesis about correlation between social and digital exclusion.

Translated by Anna Stolarczyk

Cytowanie

Stolarczyk, A. (2018). Wykluczenie cyfrowe – wybór czy konieczność? Polska na tle Unii Europejskiej. *Ekonomiczne Problemy Usług*, 2 (131/2), 301–310. DOI: 10.18276/epu.2018.131/2-29.